

Família a la Gran Via Jaume I de Girona, tornant del refugi després d'un bombardeig, també imatge de la coberta del llibre de Quim Nadal. Ajuntament de Girona, CRDI (Campúa).

JOAN BOSCH ROSELL

L'editorial L'Avenç ha publicat 'Girona, 1939: porta de l'exili', un recull d'articles a cura de Quim Nadal (1948), alcalde de la ciutat entre 1979 i 2002, que expliquen, a través de testimonis literaris i periodístics de l'època, com van ser els dies previs a l'arribada de les tropes franquistes a la ciutat, consumada el 4 de febrer del 1939. Girona, la capital provincial de les que encara defensaven la república més propera a la frontera francesa, va haver d'acollir exiliats de tot arreu, especialment de Barcelona. Parlem amb Nadal, actual director de l'Institut Català de Recerca en Patrimoni Cultural, sobre el seu llibre i sobre aquesta etapa històrica.

La caiguda de Girona, la derrota d'un país

Per Manuel Lillo / @lillousechi

Vuitanta quilòmetres. És la distància que separa la ciutat de Girona de la frontera amb l'Estat francès. Inevitablement, Girona s'havia de convertir en un indret clau en l'esdevenir de la guerra. La derrota republicana faria de la ciutat un punt desgraciadament estratègic, una parada quasi inevitable si es volia creuar la frontera. Els testimonis de bona part de persones que van haver de traslladar-s'hi

han estat recopilats per Quim Nadal, que fora alcalde de la ciutat, en un llibre editat per L'Avenç i que compta amb introduccions de l'exalcalde, historiador de formació, per contextualitzar cada text.

Abans d'arribar al conflicte, cal saber quin paper va desenvolupar Girona durant la República. El 12 d'abril, Miquel Santaló, d'Esquerra Republicana, n'esdevindria alcalde i més tard seria no-

Portada de la revista gràfica *Fotos* dedicada a l'ocupació de Girona. A la imatge, l'exèrcit franquista desfila per la Rambla a Girona. Ajuntament de Girona. AMGi (Revista *Fotos*).

→ menat ministre de Foment del Govern estatal. “La ciutat va viure una efervescència republicana en un context d’hegemonia d’un partit polític, que era Esquerra Republicana de Catalunya, fundat només tres setmanes abans”, explica Quim Nadal, que parla amb aquest setmanari. “Girona va seguir molt el corrent general d’un país que volia superar les conseqüències pitjors de les dues dictadures”, la de Miguel Primo de Rivera (1923-1930) i la de Dámaso Berenguer (1930-1931), “i volia assajar una nova manera de governar-se al voltant del règim republicà”.

L’hegemonia d’ERC durant els primers anys de la República a la ciutat seria disputada per la Lliga Regionalista, partit que va guanyar les mu-

nicipals del 1934 amb només una cinquantena de vots de diferència. Aquestes eleccions es van celebrar al gener del 1934 i el 6 d’octubre, quan el president Lluís Companys proclama l’Estat Català de la República Federal Espanyola. L’alcalde gironí Francesc Tomàs va ser destituït per Josep Puig Pujades, comissari de la Generalitat a la ciutat, que va nomenar alcalde Joaquim Camps i Arboix, d’ERC. Va ser ell qui va fer la proclamació idèntica a la del president Companys, però des de l’Ajuntament de Girona. Immediatament després seria empresonat.

Des de llavors, la dreta regionalista dominaria la política local fins al 18 de juliol del 1936. “Com que el cop d’estat va provocar la revolució”, explica Quim Nadal, “tres regidors de la dreta són assassinats a finals de 1936 i els altres han de fugir”. La majoria del Govern de la ciutat s’exilia aquest any i Girona queda en mans d’ERC, fonamentalment, amb influències del Partit Obrer d’Unificació Marxista (POUM), el Bloc Obrer i Camperol (BOC) i el Partit Socialista Unificat de Catalunya (PSUC). Girona havia estat una ciutat clarament catalanista durant els anys republicans. Ho exemplifica Nadal amb el fet que els dos diaris de la ciutat ho eren: tant el *Diari de Girona*, que estava en mans de la Lliga, com *L’Autonomista*, diari republicà per antonomàsia, propietat de la família Rahola.

Girona cau

El 4 de febrer de 1939, la ciutat cauria en mans franquistes. Només havien passat nou dies des de la caiguda de Barcelona. Aquell període, per tant, es va viure amb un dramatisme intens. “Mig Barcelona és a Girona”, deia Antoni Rovira i Virgili, en boca “d’un amic barceloní”, al seu llibre *Els darrers dies de la Catalunya Republicana: Memòries sobre*

l’èxode català, reeditat per Proa el 1999 i rescatat per Quim Nadal, el qual assegura que, tot i que aquesta afirmació és hiperbòlica, “tota la classe política es va concentrar a Girona”. Entre ells hi havia el que seria president del Parlament a l’exili. Eren, això sí, refugiats que comptaven amb certs avantatges. “Tots ells van poder marxar en cotxes, camions o autobusos, i van marcar una certa distància de la vida quotidiana d’aquells que havien de marxar a peu: pares, mares, fills, persones invàlides, famílies amb matalassos, maletes...”.

En aquest sentit s’expressa Carles Gerhard Ottenwälder, elegit diputat el 1932 amb la Unió Socialista de Catalunya i qui va creuar la frontera el 28 de gener del 1939. S’acabaria exiliant a Mèxic. Abans, va haver de passar per Girona, i al seu

Tàpia del cementiri de Girona, l'indret dels afusellaments i les execucions. Ajuntament de Girona. CRDI (Salvador Crescenti Miró).

llibre *Comissari de la Generalitat a Montserrat 1936-1939*, editat per Publicacions de l'Abadia de Montserrat, narrava: "La sortida de la capital", diu referint-se a Barcelona, "a la caiguda de la tarda, havia estat encara terrible i dramàtica. Sembla, en efecte, que dos vaixells de guerra enemics, situats a la vora de la costa amb tots els llums encesos, dispararen a l'altura de Calella (Maresme), si no ho recordo malament, contra la corrua de desgraciats que, en masses compactes, fugien per la carretera. Hi hagué diverses víctimes entre aquella pobra multitud enfollida: morts i ferits; carros destrossats, animals esventrats; clam i planys d'éssers humans..."

Un cas d'exili amb circumstàncies més favorables per la seua condició política va ser el de l'alcalde de Girona, Pere Cerezo, d'ERC. Va marxar la nit del 25 de gener, i va suscitar cert malestar entre els seus, entre ells l'esmentat Rovira i Virgili. Quim Nadal matisa que Cerezo "probablement ja no podia fer cap altra cosa: tenia dormint, al saló de sessions, alguns diputats del Parlament de Catalunya. S'hauria d'haver esperat?", es pregunta Nadal, que recorda que l'últim batlle republicà de Girona, Joan Ballesta i Molinas, del PSUC, va resistir fins que el van convèncer de marxar. "Calia un gest heroic a una setmana del final de la guerra? Vist amb perspectiva, jo no seria tan dur com ho van ser els qui ho van viure en el seu moment", diu Quim Nadal, el qual assegura que Girona va acollir "francament bé" els refugiats.

Malgrat el desenllaç previsiblement advers, encara hi havia qui feia proclames optimistes. Juan Negrín, president del Govern espanyol, va

fer l'última al·locució des de Ràdio Girona tres dies abans de la caiguda de la ciutat "dient que calia resistir perquè encara es podia guanyar la guerra", comenta Quim Nadal. "Darrere dels dirigents polítics hi havia gent que, efectivament, ho pensava", però era un optimisme condicionat per la desinformació, atès que "des del final de la batalla de l'Ebre, la guerra estava sensiblement perduda". Quan cau Barcelona, "tot cau com un castell de cartes, hi ha un allau de milers o centenars de milers de persones que marxen en direcció a la frontera i se sobreposa l'acció militar destructiva de l'exèrcit republicà per intentar endarrerir l'avenç de les tropes franquistes", amb el consegüent "caos de la línia del Ter i del Fluvià en direcció a Olot (Garrotxa) i Figueres (Alt Empordà)", detalla Nadal. En aquell context, aquestes dues ciutats esdevenen seus ministerials i s'hi ubiquen fàbriques de signar passaports i salconduits perquè la gent pugui marxar sense haver de caure als camps de concentració.

Les desavinences

Un altre episodi interessant són les guerres internes al si del bàndol republicà, que expliquen molt bé la derrota que va patir. A Girona, aquestes divisions també van ser visibles. "La ciutat entra tard en el pànic de la guerra perquè el front estava lluny, i viu les penúries de la guerra i els bombardejos des de la distància", explica Nadal. "Quan el front està a l'Ebre, Girona queda molt al nord, i per tant queda relativament distanciada dels fronts de batalla. Però la ciutat està submergida i impregnada del clima de guerra. Tot això →

→ condiciona l'evolució de Girona amb la irrupció del PSUC com a força d'ordre, que pretén primer guanyar la guerra i després fer la revolució; amb la reculada del POUM i del BOC, partits més radicals que volien fer simultàniament la guerra i la revolució... Això també es viu a Girona". Segons l'excalde, un bon exemple per conèixer aquest context són les memòries de Manuel Reventós Bordoy, també publicades per L'Avenç. Es tracta d'un burgès barceloní, pare de l'expresident del Parlament Joan Reventós, "hipercrític amb tota la classe política de l'època, que posa el dit a la nafra assenyalant molts dels problemes que expliquen el fracàs republicà per la manca d'unitat i per la incapacitat per liderar un projecte polític i militar que pogués sobreposar-se a totes les adversitats".

Al llibre hi ha molts altres testimonis que s'expressen amb una decepció evident per aquesta qüestió. "La tònica de tot aquest temps ha estat la de no complir ningú la seva obligació. Per això hem arribat a on som. En lloc de servir, semblava que el deure màxim, únic, fos servir-se. I ara que estem a les acaballes és molt natural que el desgavell arribi a proporcions extremes". Són paraules de Josep Pous i Pagès, escriptor que va presidir la Institució de les Lletres Catalanes entre 1937 i 1939, escrites als seus *Dietaris i memòries de l'exili*, publicats per Afers l'any 2002. L'escripto-

ra Teresa Pàmies n'és un altre exemple. A les seues *Obres selectes i inèdites*, editades per Dopesa el 1976 i també rescatades per Nadal, es llegeix com un soldat de Balaguer (Noguera), el poble natal de Pàmies, que resta a Girona carrega contra la classe política. "Entre vosaltres no us enteneu. Anarquistes i comunistes, els d'Esquerra i els d'Estat Català, els del POUM, els cenetistes, els ugetistes i els negrinistes, els prietistes i els largocaballeristes..."; lamentava aquell soldat. El de Pàmies, per cert, és un dels testimonis més colpidors dels que recull Nadal. "Girona era un manicomi: plena de forasters acorralats, de vehicles sense gasolina o per adobar, mancats de peces robades o trencades, de pneumàtics rebentats. S'esbotzaven molts cotxes durant la guerra. Tothom esdevenia xofer en dos dies, sense passar per una autoescola, sense demanar permís de conduir ni res que s'hi assemblés", deixà escrit l'autora, que va faltar fa nou anys.

Rahola, assassinat

L'afusellament de l'escriptor i periodista Carles Rahola, una persona ben respectada a la ciutat, va commocionar Girona i va desenganyar aquells que havien marxat cap a l'exili el 1936 i tenien esperança que el franquisme, com a mínim, garantira un cert civisme. Un exemple és el testimoni

La fàbrica Gróber, de botons i cintes, volada per l'exèrcit republicà el 4 de febrer de 1939. Ajuntament de Girona. CRDI (Valentí Fargnoli Iannetta).

VALENTÍ FARGNOLI IANNETTA

1. El periodista, escriptor i historiador Carles Rahola, afusellat a Girona el 15 de març de 1939. El seu assassinat va commocionar la societat gironina, especialment aquells que s'havien exiliat el 1936 per evitar represàlies del bàndol republicà. 2. L'alcalde Pere Cerezo, d'ERC, va marxar de Girona la nit del 25 de gener de 1939. 3. Antoni Rovira i Virgili va ser un dels polítics que van marxar de Barcelona a Girona durant l'hivern de 1939. 4. Maria del Tura Roura Castanyer era l'exemple de persona d'origen conservador que va experimentar la crueta del franquisme una vegada va guanyar la guerra. 5. José Solchaga va entrar a Girona el 4 de febrer de 1939, liderant la quarta divisió de Navarra, que culminaria amb l'ocupació de la ciutat per part del bàndol franquista.

de Maria del Tura Roura i Castanyer, olotina de família conservadora, “que expressa l’esperança en l’alliberament i veu com el 4 de febrer es canta el ‘Virolai’ i a l’endemà s’ha de cantar el ‘Cara al sol’”. “Era molt evident que el franquisme no estava disposat a permetre ni una esclatxa per al desenvolupament natural de la cultura i la llengua catalanes, tot el contrari. Ho volia destruir tot”, argumenta Nadal.

El testimoni de Carles Rahola, també reflectit al llibre, és el d’un home atordit, enutjat i decebut per la realitat que s’havia imposat. Va fer marxa enre després d’haver creuat la frontera, pensant que no tenia cap motiu per abandonar Girona, però “el franquisme, per acció o per omisió, va decidir que Rahola seria el cap visible de l’escarment”. Al judici va ser acusat només per les coses que havia escrit. “Va ser un assassinat intel·lectual en tota regla: contra les idees, no contra la persona”.

Les idees dels vencedors les sintetitzava molt bé el dramaturg, poeta, crític i periodista figurenc Carles Fages de Climent, el qual en un text en castellà establia una comparació entre la victòria franquista i la lluita de Mariano Álvarez de Castro, militar que defensà Girona en el context de la Guerra del Francès. “A los nombres de Carlomagno, Felipe el vencido y Bonaparte la ciudad opondrá ahora y siempre los nombres inmaculados y gigantescos de Pedro el Grande, ‘el qui fou un segon Alexandre en cavalleries’, Álvarez de Castro y Franco”.

Rahola s’acomiajà de la família amb una carta signada el 15 de març del 1939, el mateix dia del seu afusellament, dient que marxava “al Mes Enllà tranquil i seré, en virtut d’una sentència absolutament injusta; me’n vaig vers la Llum Eterna. Però sento la recança infinita de deixar-vos”. “Moro innocent. Com tots sabeu, al llarg de la

meva vida no he fet més que bé i, en aquesta darrera època, més que mai”. Rahola va ser assassinat quan tenia 57 anys. El 4 de febrer, poques setmanes abans, la quarta divisió de Navarra, amb el general José Solchaga al capdavant, havia ocupat Girona. També amb l’ajuda de l’exèrcit italià, que va entrar per l’est, capitanejat per Gastone Gambara, que el 30 de març ocuparia Alacant, l’última ciutat a caure en mans franquistes. Era la culminació d’una derrota que només era qüestió de temps i que va tindre el testimoni fonamental de la ciutat de Girona. ●